

УДК 378.147

DOI: 10.31499/2307-4914.1(29).2024.305106

ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ НАУКОВО- ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Вікторія Ягоднікова, доктор педагогічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та інноваційної діяльності, Комунальний заклад вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради».

ORCID: 0000-0001-5050-2189

E-mail: yahodnikova@ukr.net

Стаття присвячена визначенню сутності науково-дослідницької діяльності майбутніх учителів та її ролі у формуванні науково-дослідницької культури. Установлено, що науково-дослідницька діяльність майбутніх учителів є самостійною роботою студентів, яка здійснюється у межах освітнього процесу, поза межами безпосередньої освітньої програми, що доповнює і розширює її та позааудиторний час, сприяючи формуванню в них науково-дослідницької культури. Науково-дослідницька діяльність передбачає виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань, участь студентів у роботі наукових гуртків і наукових товариств студентів, аспірантів і молодих учених, підготовку і захист кваліфікаційних (магістерських) робіт тощо.

Ключові слова: майбутні вчителі; науково-дослідницька діяльність; науково-дослідницька культура; позааудиторна робота; індивідуальне навчально-дослідницькі завдання; науковий гурток; наукове товариство студентів, аспірантів і молодих учених; кваліфікаційні роботи.

ORGANIZATION OF SCIENTIFIC AND RESEARCH ACTIVITIES AS A FACTOR OF FORMATION OF SCIENTIFIC AND RESEARCH CULTURE OF FUTURE TEACHERS

Victoriia Yahodnikova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-rector for Scientific-Pedagogical and Innovative Activities, "Odesa Regional Academy of In-Service Education of the Odesa Regional Council".

ORCID: 0000-0001-5050-2189

E-mail: yahodnikova@ukr.net

The article is devoted to determining the essence of scientific research activity of future teachers and its role in the formation of scientific research culture, which is caused by the modernization of higher education and the increase in requirements for professional training of teachers. It is noted that research activity is an effective and efficient means of forming the research culture of students of higher pedagogical education, it affects the cognitive activity of students, during which intensive development of the student as a researcher takes place. It was established that the research activity of future teachers is the independent work of students, which is carried out outside classroom time, contributing to the formation of a research culture in them. Scientific and research activity involves the implementation of individual educational and research tasks, participation of students in the work of scientific circles and scientific societies of students, post-graduate students and young scientists, preparation and defense of

qualification (master's) theses, etc. It is noted that individual educational and research tasks are a type of independent research activity in future teachers, which affects the formation of scientific and research culture, promotes the development of logical and scientific thinking, research, creative, analytical, communicative skills. It has been proven that the participation of students in the work of scientific circles and the scientific society contributes not only to the development of their cognitive, research, analytical, reflective, communicative skills, but also affects the formation of a scientific and research culture. It was concluded that the organization of scientific and research activities in institutions of higher pedagogical education is an important component of the educational process, which significantly affects the development of the necessary skills and personal qualities, the formation of scientific and research culture of future teachers.

Keywords: future teachers; scientific research activity; scientific research culture; extracurricular work; individual educational and research task; scientific circle; scientific society of students, post-graduate students and young scientists; qualification works.

Динамічні зміни, що відбуваються в українському суспільстві потребують нове покоління вчителів, професійна підготовка яких акцентується на формуванні науково-дослідницької культури, що сприятиме здатності педагогів до генерації нових знань й ідей, виявляти проблеми та їх розв'язувати, бачити перспективи та прогнозувати результати. В цьому контексті важливого значення набуває проблема удосконалення освітнього процесу, складовою якого є науково-дослідна діяльність студентів, яка сприятиме розвитку у студентів науково-дослідницької культури, наукового світогляду, формуванню дослідницьких, аналітичних, комунікативних, рефлексивних умінь та особистісних якостей тощо.

Проблема організації науково-дослідницької діяльності студентів не є новою в педагогічній науці. Вона є предметом досліджень багатьох науковців: Н. Авраменко, О. Башкір, О. Борисовська, Ю. Єпіфанова, С. Єфремов, К. Каліна, М. Князян, В. Кузнецова, С. Васильєва, Л. Левченко, М. Фролов, Н. Уйсімбаєва та ін.

Студіюванню особливостей організації науково-дослідницької діяльності майбутніх учителів присвячені праці О. Артеменко, О. Галіцян, Т. Дерев'янка, А. Заїка, В. Загвязинський, А. Клеба, Т. Койчева, Н. Кушнарєнко, В. Кремень, О. Микитюк, Т. Осипова, В. Тушева, В. Шейко, О. Ярошенко та ін.

Зазначимо, що науковцями наголошується на необхідності організації науково-дослідницької діяльності майбутніх учителів, як важливої складової підготовки майбутніх учителів в освітньому процесі закладів вищої освіти.

Мета статті полягає у визначенні сутності науково-дослідницької діяльності майбутніх учителів та її ролі у формуванні науково-дослідницької культури.

Аналіз наукових джерел свідчить, що науково-дослідницька діяльність студентів є невіддільною і важливою складовою освітнього процесу, що спрямована на формування у здобувачів відповідних навичок і умінь та передбачає власне наукові дослідження, які проводяться здобувачами під керівництвом викладачів [2, с. 34].

Участь майбутніх учителів у науково-дослідницькій діяльності, зазначає О. Артеменко, «сприяє не тільки їхньому інтелектуальному й особистісно-професійному зростанню, адже саме цей вид роботи є ефективним та дієвим засобом у формуванні випереджального мислення, пізнавальної активності, динамічності, дослідницької позиції, ініціативності, самостійності у прийнятті рішень, наполегливості, врешті-решт, відбувається інтенсивний розвиток студента як дослідника, готового до нових відкриттів» [2, с. 52].

Досліджуючи вплив науково-дослідницької діяльності на формування творчої особистості майбутнього вчителя початкової школи Н. Алєндарь та В. Антонюк дійшли висновку, що залучення студентів до цієї діяльності сприяє розвитку в них здатності самостійно та творчо вирішувати педагогічні завдання, забезпечує умови для самовираження, самовдосконалення, а також розвитку їхніх творчих здібностей та формуванню професійної самостійності та компетентності [1, с. 95–97].

Значимо, що визначення і вирішення завдань науково-дослідницької діяльності студентів з урахуванням особливостей і специфіки освітньої програми забезпечує досягнення мети цієї діяльності. Так, за твердженням В. Шейка та Н. Кушнарєнко, такими основними завданнями є «формування наукового світогляду, оволодіння методологією і методами наукового дослідження; розвиток творчого мислення та індивідуальних здібностей студентів у вирішенні практичних завдань; прищеплення студентам навичок самостійної дослідницької діяльності; розвиток ініціативи, здатності застосовувати теоретичні знання у своїй практичній діяльності» [7, с. 56].

Інші учені (О. Галіцан, Т. Койчева, Т. Осипова), розширюють цей перелік завдань акцентуючи на мотивуванні та залученні студентів до науково-пошукової діяльності протягом всього терміну навчання на основі принципу єдності науки і практики. До того ж, вважають дослідники, важливим завданням є «організація й проведення різних заходів з науково-дослідної роботи студентів (наукових семінарів і конференцій, конкурсів студентських наукових робіт, олімпіад з різних дисциплін і спеціальностей, оглядів-конкурсів, презентацій курсових, магістерських та навчально-дослідницьких робіт, дискусійних клубів, симпозіумів, шкіл молодих дослідників) тощо» [4]. Вирішення зазначених завдань, наголошують науковці, здійснюється залежно від змісту і характеру проведення науково-дослідної роботи через три основні види, а саме: у межах освітнього процесу, оскільки передбачена навчальними планами і програмами; поза межами безпосередньої освітньої програми, що доповнює і розширює її та позааудиторний час разом з науковцями закладу освіти [4].

Зауважимо, що науково-дослідницька діяльність майбутніх учителів є зазвичай самостійною роботою студентів і здійснюється переважно в позааудиторний час, сприяючи формуванню в них науково-дослідницької культури.

Огляд наукових джерел та аналіз практики свідчить, що науково-дослідницька діяльність передбачає виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань, що визначені робочими програмами навчальних дисциплін, а також участь студентів у роботі наукових гуртків і наукових товариствах студентів, аспірантів і молодих учених та підготовку і захист кваліфікаційних робіт тощо. Розглянемо деякі види такої діяльності.

Індивідуальне навчально-дослідне завдання (ІНДЗ), за твердженням Л. Карнаух і Н. Трофаїла, це «завершена теоретична або практична робота в межах навчальної програми дисципліни, яка виконується на основі знань, умінь і навичок, отриманих у процесі лекційних, семінарських занять, охоплює одну тему (декілька тем) або зміст навчального курсу в цілому. Зазвичай індивідуальні завдання виконуються окремо кожним студентом. Завдання можуть мати комплексний характер і тоді до їх виконання можуть залучатися кілька студентів» [5, с. 7]. Дослідниці підкреслюють, що ІНДЗ спрямоване на розвиток навичок самостійної роботи студентів, зокрема: «оцінювати актуальність намічених досліджень; формувати мету і завдання дослідження;

виконувати аналітичний огляд літератури з теми науково-дослідної роботи; виконувати теоретичні та аналітичні дослідження; виступати з доповідями на конференціях з навчальної дисципліни» [5, с. 4–5].

Аналіз науково-методичних джерел та практики свідчить, що індивідуально-дослідницькі завдання «сприяють поглибленню та розширенню теоретичних знань здобувачів вищої освіти з окремих тем наук (освітній компонент), розвивають навички самостійної роботи з навчальною та науковою літературою» [7]. Індивідуально-дослідницькі завдання виконуються у формі підготовки кваліфікаційних робіт, проєктів, аналітичних оглядів, оформлення звітів, аналізу практичних ситуацій, рефератів, есе, презентацій, власних досліджень, а також за участю у науково-практичних конференціях, олімпіадах, круглих столах, форумах, конкурсах тощо.

Зважаючи на те, що індивідуально-дослідницькі завдання виконуються в межах навчальної дисципліни самостійно при консультуванні викладача, зазначимо, що чим різноманітніші і цікавіші для студентів будуть ці завдання, тим ефективніше буде відбуватися набуття і розвиток науково-дослідницької культури студентів.

Однією з основних форм науково-дослідницької діяльності здобувачів вищої освіти, що впливає на формування науково-дослідницької культури, є науковий гурток, участь у роботі якого, за твердженням О. Артеменко, вмотивовує майбутніх учителів до винахідницької педагогічної діяльності, «до реалізації наукових задумів, пов'язаних з майбутньою професією, які стануть першою важливою сходинкою перетворення особистості студента у професійно зрілого, високоерудованого, допитливого, освіченого педагога-дослідника, спрямованого на шлях власного наукового самотворення; сприяє розширенню, поглибленню та систематизації теоретичних і практичних знань, оволодінню методикою наукових досліджень, накопиченню досвіду дослідницької роботи, підвищенню власної наукової активності студентів» [2, с. 176–177].

Уважаємо, що участь студентів у роботі наукових гуртків сприяє не лише розвитку в них пізнавальних, дослідницьких, аналітичних, рефлексивних, комунікативних умінь, а й впливає на формування науково-дослідницької культури, яка в надалі сприятиме формуванню означеної культури в учнів під час роботи в секціях Малої академії наук, організації наукових гуртків за відповідною спеціальністю тощо.

Ще однією формою науково-дослідницької діяльності є участь в роботі наукового товариства студентів, аспірантів та молодих учених, що має вагомий роль у професійній підготовці майбутніх учителів і формуванні їхньої науково-дослідницької культури, метою якого є створення сприятливих умов для науково-дослідницької, творчої, винахідницької та інноваційної діяльності здобувачів вищої освіти II–III рівнів освіти та молодих вчених закладу освіти [7].

Завданнями Наукового товариства переважно виступають такі: розвиток серед здобувачів вищої освіти II–III рівнів освіти та співробітників закладу вищої освіти наукових комунікацій; залучення до роботи активних та зацікавлених у науково-дослідницької діяльності здобувачів вищої освіти II–III рівнів освіти закладу вищої освіти; формування мотивації у здобувачів вищої освіти II–III рівнів освіти до більш глибокого і творчого освоєння навчального матеріалу через участь у дослідницькій роботі; виховання творчого ставлення здобувачів вищої освіти II–III рівнів освіти до своєї спеціальності через дослідницьку діяльність, сприяння розвитку особистісних і

професійних якостей здобувачів вищої освіти II–III рівнів освіти та молодих вчених; пошук та реалізація нових форм науково-дослідної діяльності; стимулювання створення творчих колективів здобувачів вищої освіти II–III рівнів освіти та молодих вчених у процесі реалізації науково-дослідницьких інтересів у галузі освітньої науки; впровадження в практику наукової та педагогічної діяльності результатів наукової творчості здобувачів вищої освіти II–III рівнів освіти та молодих учених [7].

Зазначимо, що беручи участь у діяльності наукового товариства, здобувачі вищої освіти залучаються до безпосередньої участі в науково-дослідницькій роботі на кафедрах закладу вищої освіти; мають змогу на всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях, конгресах, симпозіумах, виставках, семінарах, конкурсах апробувати власні наукові здобутки; здійснювати співробітництво зі студентськими науковими товариствами інших закладів вищої освіти, вивчати вітчизняний і міжнародний досвід тощо [7]. Крім того, наукове товариство є організатором студентських науково-практичних конференцій, наукових кластерів, вебінарів, майстер-класів, нетворкінгів, практикумів та співорганізатором наукової літньої школи, щорічної науково-практичної конференції академії, науково-методологічних семінарів, науково-освітніх проєктів тощо.

Одним з ключових і важливих видів науково-дослідницької діяльності майбутніх вчителів є підготовка та захист кваліфікаційної (магістерської) роботи, головною метою якої є наукові дослідження з новітніх питань теоретичного або прикладного характеру за профілем підготовки; опанування здобувачем вищої освіти методологією розв'язання сучасних проблем і завдань наукового (теоретичного) та/або прикладного характеру на основі отриманих знань та професійних умінь відповідно до вимог стандарту вищої освіти [7].

Зауважимо, що кваліфікаційна робота як обов'язковий окремий освітній компонент та форма підсумкової атестації виконується на завершальному етапі навчання, тобто є підсумком теоретичної та практичної підготовки майбутнього вчителя.

Цінним і важливим є те, що кваліфікаційна робота виконується виключно самостійно з елементами дослідництва та інновацій. Зважаючи на те, що виконання кваліфікаційної роботи здійснюється за обраною темою, з дотриманням всіх вимог до організації і реалізації наукового дослідження, вона передбачає: систематизацію, закріплення, розширення теоретичних та практичних знань зі спеціальності й застосування їх при вирішенні конкретних наукових, технічних, економічних, виробничих та інших завдань; розвиток навичок самостійної роботи й опанування методикою дослідження та експерименту, пов'язаних із темою роботи [3, с. 4].

На підставі вищезазначеного, доходимо висновку, що організація науково-дослідницької діяльності в закладах вищої педагогічної освіти є важливою складовою освітнього процесу та значно впливає формування науково-дослідницької культури майбутніх учителів. Вона сприяє розвитку їхнього наукового світогляду, забезпечує розвиток необхідних умінь і навичок та особистісних якостей, що дозволяє якісно і ефективно виконувати різні види професійної діяльності.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у визначенні та обґрунтуванні педагогічних умов формування науково-дослідницької культури майбутніх вчителів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алendarь Н., Антонюк В. Вплив науково-дослідницької діяльності на формування творчої особистості майбутнього вчителя початкової школи. *Педагогічний часопис Волині*. 2018. № 4(11). С. 95–100.
2. Артеменко О. В. Підготовка майбутніх учителів філологічних спеціальностей до науково-дослідницької діяльності: дис. ... канд. пед наук: 13.00.04. Запоріжжя, 2017. 327 с.
3. Вейланде Л. В. Кваліфікаційна робота (підготовка та захист): електрон. метод. реком. для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки. Одеса, 2024. 43 с. URL: https://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/fpsr/navchalni_materialy/diplom_robota/kvalif_robota_pidgotovka_ta_zahyst.pdf
4. Галицан О. А., Койчева Т. І., Осипова Т. Ю. Роль науково-дослідницької діяльності майбутніх учителів у професійній підготовці. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 66. С. 110–113.
5. Карнаух Л. П., Трофаїла Н. Д. Методичні рекомендації щодо виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань для здобувачів вищої освіти спеціальності 012 дошкільна освіта. Умань, 2022. 18 с.
6. Комунальний заклад вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»: офіційний сайт. 2024. URL: <https://oano.od.ua/uk/site/normativna-baza-1.html>
7. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. 6-те вид., переробл. і доповн. Київ: Знання, 2008. 310 с.

REFERENCES

1. Alendar, N., Antoniuk, V. (2018). Vplyv naukovo-doslidnytskoi diialnosti na formuvannia tvorchoi osobystosti maibutnoho vchytelia pochatkovoї shkoly [The influence of research activities on the formation of the creative personality of the future primary school teacher]. *Pedahohichnyi chasopys Volyni*, 4(11), 95–100 [in Ukrainian].
2. Artemenko, O. V. (2017). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv filolohichnykh spetsialnostei do naukovo-doslidnytskoi diialnosti [Preparation of future teachers of philological specialties for scientific research]. *Candidate's thesis. Zaporizhzhia* [in Ukrainian].
3. Vieilandie, L. V. (2024). Kvalifikatsiina robota (pidhotovka ta zakhyst): elektron. metod. rekomendatsii dlia zdobuvachiv druhoї (mahisterskoї) rivnia vyshchoї osvity spetsialnosti 011 Osvitni, pedahohichni nauky [Qualification work (preparation and defense). URL: https://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/fpsr/navchalni_materialy/diplom_robota/kvalif_robota_pidgotovka_ta_zahyst.pdf
4. Halitsan, O. A., Koicheva, T. I., Osypova, T. Iu. (2023). Rol naukovo-doslidnytskoi diialnosti maibutnikh uchyteliv u profesiinii pidhotovtsi [The role of research activities of future teachers in professional training]. *Innovatsiina pedahohika*, 66, 110–113 [in Ukrainian].
5. Karnaukh, L. P., Trofaiła, N. D. (2022). Metodychni rekomendatsii shchodo vykonannia indyvidualnykh navchalno-doslidnykh zavdan dlia zdobuvachiv vyshchoї osvity spetsialnosti 012 doshkilna osvita [Methodological recommendations for the implementation of individual educational and research tasks for applicants of higher education, specialty 012 preschool education]. Uman [in Ukrainian].
6. Komunalnyi zaklad vyshchoї osvity “Odeska akademiia neperervnoi osvity Odeskoї oblasnoї rady”: ofitsiinyi sait. (2024). [Communal Institution of Higher Education “Odesa Academy of Continuing Education of the Odesa Regional Council”: official website]. URL: <https://oano.od.ua/uk/site/normativna-baza-1.html> [in Ukrainian].
7. Sheiko, V. M., Kushnarenko, N. M. (2008). Orhanizatsiia ta metodyka naukovo-doslidnytskoi diialnosti [Organization and methodology of scientific research activity]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].